

УДК 330.342:339.924

Л.М. Газуда, канд. екон. наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ТЕОРІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**Л.М. Газуда**, канд. экон. наук

ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

ТЕОРИИ ИНТЕГРАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ**Lesia Hazuda**, PhD in Economics

HSEE “Uzhhorod National University”, Uzhhorod, Ukraine

THEORIES OF INTEGRATION DEVELOPMENT OF TERRITORIAL ECONOMIC SYSTEMS

Дослідження інтеграційних процесів розвитку територіальних економічних систем ґрунтується на основі узагальнення наукових підходів до розуміння сутності теорій інтеграції, здійсненого за двома напрямками – тобто формування інтеграційних процесів у межах певних територіальних утворень та інтеграція національної економіки у міжнародні процеси. Сформовано й обґрунтовано типологію інтеграційних утворень територіальних систем за багатограними ознаками інтеграції.

Ключові слова: інтеграційні процеси, територіальні економічні системи, теорії інтеграції, територіальні утворення, інтеграція національної економіки.

Исследование интеграционных процессов развития территориальных экономических систем базируется на основе обобщения научных подходов к пониманию сущности теорий интеграции, осуществленного по двум направлениям – то есть формирование интеграционных процессов в рамках определенных территориальных образований и интеграция национальной экономики в международные процессы. Сформировано и обосновано типологию интеграционных образований территориальных систем по многогранным признакам интеграции.

Ключевые слова: интеграционные процессы, территориальные экономические системы, теории интеграции, территориальные образования, интеграция национальной экономики.

The study of integration processes in development of territorial economic systems is based on generalization of scientific approaches to understanding of the sense of integration theories. The generalization is conducted in two lines - development of integration processes within certain territorial units and integration of the national economy into international processes. A typology of integration formations of territorial systems according to various peculiarities of integration is developed and substantiated.

Key words: integration processes, territorial economic systems, integration theories, territorial units, integration of national economy.

Постановка проблеми. У процесі поглиблення трансформаційних реформ особливої актуальності набувають питання посилення взаємодії між різними територіальними системами як передумови забезпечення стійкого економічного зростання країни. З іншого боку, проблема інтеграційного розвитку територій держави та пошуку нових моделей її розвитку особливо актуалізується в період інтеграції у міжнародний економічний простір. Інтеграційний розвиток територіальних систем здатний забезпечити ефективно використання переваг територіального поділу праці, ресурсного потенціалу територій та мінімізувати ризики їх дивергентних процесів. Дивергентні процеси територіального розвитку у фінансово-економічній сфері призводять до трансформування ролі територіальних економічних систем на національному рівні, визначаючи або нівелюючи шанси окремих територій та країни в цілому на економічний успіх у міжнародному просторі. Зважаючи на вищенаведене, проблема забезпечення інтеграційних процесів територіальних систем є особливо актуальною та важливою в умовах активізації функціонування вітчизняної ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові умови господарювання обумовлюють необхідність пошуку результативних механізмів функціонування територіальних економічних систем, передусім на мезорівні. Дослідження інтеграційних процесів, що відбуваються в економічних системах на різних рівнях розвитку і в сучасних умовах господарювання, здійснювали зарубіжні вчені, зокрема У. Бек, А. Клімов, К. Крауч,

Р. Мартін та ін. У своїх працях вони обґрунтували потребу у забезпеченні інтеграційних процесів територіальних економічних систем, що сприятиме, на основі поєднання інтересів територіальних органів управління та територіальних громад, формуванню збалансованого економічного розвитку на перспективу.

На цьому наголошує й О. Москаленко, оскільки вважає, що тривала рецесія останніх років сприяла переосмисленню вітчизняними вченими варіантів вибору із сукупності антикризових заходів [13, с. 6]: стала зрозумілою необхідність вбудовування «запасу міцності» в економічну систему і «запасу домінування», заснованого на закріпленні за країною конкурентних технологічних переваг у світовій економіці. Тим часом слід змістити акцент державної політики з експортноорієнтованої економіки на розвиток внутрішнього ринку та формування внутрішнього платоспроможного попиту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із інструментів формування внутрішнього ринку є територіальна інтеграція економічних систем, яка здатна поєднати ресурси та зусилля на випуску конкурентоспроможної продукції всіх учасників (елементів) системи, спрямувавши їх на досягнення позитивного результату, яким стане зростання ВВП, або ВРП. Це дозволить концентрувати ресурси для реалізації можливостей усіх суб'єктів територіальних економічних систем у підвищенні ефективності їх функціонування як у поточному періоді, так і у перспективі.

Мета статті. На основі узагальнення наукових підходів до розкриття сутності теорій інтеграції, виокремлених у два блоки, зокрема інтеграції національної економіки у міжнародні процеси та інтеграції в межах певних територіальних утворень, сформуванню типологію інтеграційних утворень територіальних систем за багатогранністю ознак інтеграції.

Викладення основного матеріалу. Поняття «інтеграція» з'явилося порівняно недавно, у 20-х роках ХХ ст. Піонерами теорії інтеграції були Р. Шмед, Х. Кельзен, Д. Шіндлер, які розглядали її з погляду об'єднання людей, країн у соціально-політичну спільноту. У процесі історичної еволюції поняття «інтеграція» набувало дедалі нових ознак та значення в економічних відносинах розвитку суспільства.

Нині науковці зіштовхнулися із ще однією проблемою – відсутністю теорії, яка б розкривала тенденції та закономірності економічної взаємодії суб'єктів інтеграційних процесів у межах територіальних економічних систем. Потреба у створенні такої теорії в умовах посилення інтеграційних процесів України в європейській економічній простір стрімко зростає. Як влучно зазначає представник «структурної школи» інтеграції П. Стрітен, справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання кількох економік. Вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною частиною невідворотного процесу зміни їхньої структури [26, с. 16–17]. Як бачимо, науковець відстоював позицію міжнародної інтеграції економік та формування партнерських відносин між країнами в межах інтеграційного угруповання.

За умови відсутності теорії, яка б виступала синтезом наявних парадигм та концепцій інтеграційних процесів територіальних економічних систем, методологія дослідження теорій інтеграції включатиме в себе два блоки (рис.).

Перший охоплює теорії міжнародної торгівлі, які розкривають особливості інтеграції національної економіки у міжнародні процеси. Другий – застосування теорій економічного зростання, розміщення виробництва, просторового розвитку, які відображають інтеграцію в межах певних територіальних утворень.

Зупинимось на розгляді окремих теорій, які найбільше відповідають завданням дослідження процесів інтеграції територіальних економічних систем, висновки якого можна використати для регулювання та прогнозування цих процесів.

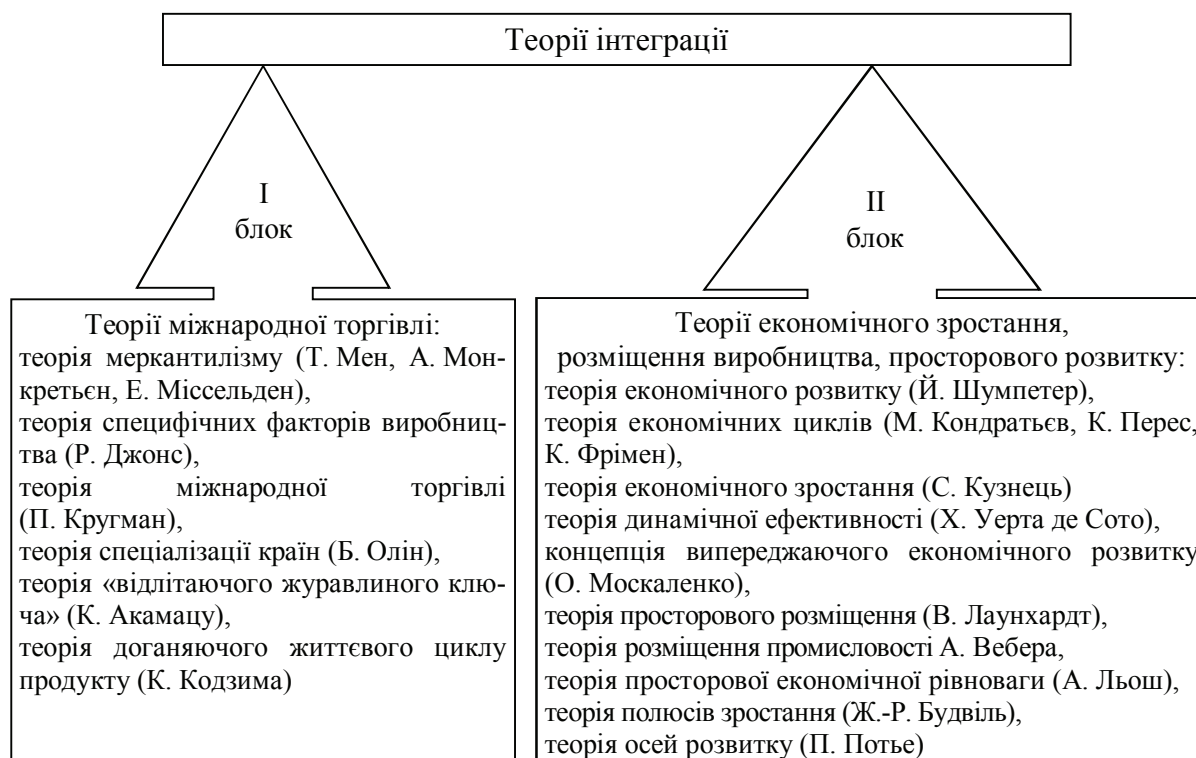

Рис. Методологія дослідження теорій інтеграції

I блок охоплює теорії, які пояснюють причини та принципи участі країни у міжнародних інтеграційних процесах; особливості міжнародної торгівлі, міжнародного поділу праці.

Розвиток інтеграційних процесів територіальних систем слід розглядати у поєднанні з наявними теоріями міжнародної торгівлі, оскільки чинники, тенденції, форми міжтериторіальної інтеграції обумовлюються історичним розвитком міжнародних економічних зв'язків між країнами, або ж самим процесом інтернаціоналізації. Інтернаціоналізація господарського життя розпочинається наприкінці XVII – початку XVIII ст., у період промислової революції та переходу промислового капіталізму до машинної стадії. На цій стадії інтернаціоналізація господарського життя здійснювалася здебільшого у формі інтернаціоналізації процесу обміну [5, с. 26]. Міжнародний поділ праці здійснювався у такий спосіб, що група найрозвинутіших країн, технологічний спосіб виробництва яких ґрунтувався на машинній праці, а інша, більша група країн, технологічний спосіб виробництва яких ґрунтувався здебільшого на ручній праці, виробляла сільськогосподарську продукцію та видобувала сировину [14, с. 26–27]. Таким чином, розвиток міжнародної торгівлі поклав початок процесам *міжнародної та міжтериторіальної інтеграції* як ознакам типології інтеграційних процесів. На цьому етапі інтеграційного розвитку країни, об'єднуючи свої зусилля, визначали спосіб виробництва сільськогосподарської продукції.

Важливим кроком у розвитку процесів інтеграції є теорія меркантилізму. Основним внеском цієї економічної теорії є обґрунтування особливої ролі міжнародної торгівлі в економічному зростанні країни та розроблення конкретної моделі її розвитку. Виникнення теорії меркантилізму пов'язане з виходом за межі феодальних теорій самозабезпечення й обґрунтування ролі товару в межах нової господарської системи. Тут держава розглядалася як інструмент регулювання міжнародної торгівлі, до функцій якого мають входити [11, с. 10]:

– підтримка позитивного торговельного балансу – слід вивозити товарів більше, ніж ввозити;

– заборона або суворе обмеження вивозу сировини і дозвіл безмитного імпорту сировини, яка не видобувається всередині країни;

– заборона будь-якої торгівлі колоній з іншими країнами, а також заборона колоніям виготовляти готові товари.

За такої позиції розвивалася *галузева спеціалізація* країни як основа територіального поділу праці між державами, розширювалися економічні зв'язки між окремими країнами, відносини між суб'єктами підприємницької діяльності, що сприяло міжнародним інтеграційним процесам. За цієї теорії країни повинні мати експортноорієнтовану структуру економіки, вивозячи при цьому товари з високим рівнем доданої вартості, тобто з високим ступенем їх оброблення. Отже, інтеграція полягала в об'єднанні зусиль навколо випуску готового конкурентоспроможного продукту, який користувався б попитом за кордоном.

Згідно з теорією специфічних факторів виробництва (Джонс Р.), в основі міжнародної торгівлі лежить розходження у відносних цінах на товари, які виникають через різну забезпеченість країн специфічними факторами виробництва. Водночас ця теорія передбачає, що різниця у факторах виробництва у країнах призводить до розходжень у відносній пропозиції товарів і відносних цінах, що й спонукає їх торгувати. У результаті міжнародної торгівлі фактори, специфічні для експортного сектору, розвиваються, а фактори, специфічні для сектору, що конкурує з імпортом, скорочуються [7]. За цією теорією посиленню інтеграційних зв'язків між країнами сприяла спеціалізація на виробництві конкретних видів товару та забезпеченість окремими факторами виробництва, що сприяє міжнародному поділу праці та посиленню *міжгалузевої предметної спеціалізації*.

Значний внесок у розвиток теорії торгівлі в умовах монополістичної конкуренції зробив П.Р. Кругман [9, с. 168]. Він є засновником «нової теорії міжнародної торгівлі», яка пояснює останню відповідно до умов монополістичної конкуренції [11, с. 25]. Модель міжнародної торгівлі в умовах монополістичної конкуренції встановлює залежність величини продажів певної фірми від продажів галузі загалом, кількості фірм у галузі, ціни товару цієї фірми, середньої ціни конкуруючих товарів.

Торгівля між країнами, які однакові або дуже схожі за наявними факторами виробництва, пояснюється *спеціалізацією* країн на певних товарах через непорівняльні переваги, а економія відбувається, коли зростання витрат факторів на одиницю приводить до зростання виробництва більше ніж на одиницю. Внаслідок цього виникає інтернаціоналізація виробництва та утворення різних інтеграційних угруповань на міжнародному рівні.

Сучасний розвиток міжнародної торгівлі з урахуванням інтеграційних процесів характеризується поширенням між країнами торгівлі диференційованими товарами тієї чи іншої галузі. У зв'язку з цим знайшла свій прояв теорія внутрішньогалузевої торгівлі. Згідно з нею, за ступенем диференціації номенклатури товарів міжнародна торгівля поділяється на: внутрішньогалузеву торгівлю – обмін між країнами диференційованою продукцією різних виробників; міжгалузеву торгівлю – обмін між країнами продукцією різних галузей. Ця теорія торгівлі дозволяє задовольнити різноманітні потреби споживачів, які бажають мати більший вибір товарів у межах однієї товарної групи.

Лауреат Нобелівської премії Б. Олін у своїй роботі «Міжрегіональна та міжнародна торгівля» розробив теорію спеціалізації країн, згідно з якою існує схожість умов торгівлі як на міжнародному, так і на регіональному рівнях, що визначає умови інтеграції та спеціалізації з урахуванням відповідних особливостей. Маючи спільні фактори виробництва, які визначають спеціалізацію економіки регіону, території мають змогу створювати *інтеграційні утворення різних форм*, які виходять на зовнішні ринки. Такими формами можуть бути концерни, консорціуми, синдикати, холдинги, корпорації тощо.

З інтеграційного погляду науковий інтерес становить теорія «відлітаючого журавлиного ключа» (К. Акамацу) [23, с. 107–108], яка розглядає взаємозв'язки між промис-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ловим розвитком і міжнародною торгівлею у вигляді послідовності V-подібних кривих зростання імпорту, внутрішнього виробництва та наступного експорту [19, с. 45].

У продовження цієї теорії було розроблено теорію доганяючого життєвого циклу продукту (К. Кодзима) [23, с. 107–108], яка описує економічну політику експортної орієнтації конкурентоспроможних на зовнішніх ринках галузей, і на цій основі нарощення *конкурентних позицій* інших галузей [19, с. 45]. Згодом цю теорію було доповнено чинниками міжнародної інтеграції і доведено, що прямі іноземні інвестиції транснаціональних компаній можуть сприяти економічному зростанню у країнах, що мають низькі показники розвитку.

Інтеграційну спрямованість країни мав «план Маршалла», який став першим етапом сучасної євроінтеграції. «План Маршалла» був, по суті, першим елементом реальної європейської економічної інтеграції, оскільки передбачав скасування торговельних бар'єрів і створення інститутів координації економічної політики в межах Європи. Важким інструментом євроінтеграції стала Організація європейського економічного співробітництва ОЄЕС (англ. ОЕЕС – Organization European for Economic Cooperation), на основі якої було створено Організацію економічного співробітництва та розвитку, яка і нині залишається важливим елементом міжнародної системи економічних відносин [22, с. 24–25]. Адаптуючи «план Маршалла» до сучасної економіки територіальних систем, його можна успішно реалізувати за умови спільної та прийнятної для територіальних громад програми інтеграції економічних систем. За таким підходом більш розвинені території допомагатимуть «слабшим» в економічному відношенні територіальним системам, надаючи, наприклад, фінансову підтримку для економічного відновлення, що сприятиме інтеграції економічних систем. Програма інтеграції повинна бути зрозумілою для всіх суб'єктів економічних систем та відображати їх територіальні пріоритети. Наприклад, для одних територій пріоритетами в інтеграції можуть слугувати об'єкти інноваційного розвитку, промисловості, для інших – розвиток агропромислового сектору. Наприклад, уряд вказує на пріоритетність агропромислового сектору та енергозбереження, науковці на перший план висувають інноваційну економіку – від розроблення до впровадження [22, с. 26].

II блок охоплює теорії, які пояснюють природу та механізм національних інтеграційних процесів у межах різних територіальних систем.

Концепція випереджаючого економічного розвитку, яка сформувалась на основі теорій економічного розвитку (Й. Шумпетер), економічних циклів (М. Кондратьєв, К. Перес, К. Фрімен), економічного зростання (С. Кузнець), динамічної ефективності (Х. Уерта де Сото), збігу історичних обставин розвитку (Г.В. Колодко) і представником якої є О. Москаленко, має стати системою наукових знань про сукупність інститутів влади і соціальних інститутів, про способи їх дій та механізми впливу кожного з них на забезпечення високої ефективності економічної політики держави, про принципи результативного державного управління [13, с. 7]. Отже, науковці розглядають взаємодію різних *інститутів управління* на національному рівні як інтеграційний елемент територіальних систем. Вони пропонують концентрувати ресурси на вирішенні завдань технологічного, наукового, освітнього та соціального напрямів.

Умовою розгортання процесу випереджаючого економічного розвитку має стати пріоритетний розвиток людського капіталу і людського потенціалу через форсовані інвестиції в людину, її освіту та здоров'я. Цей механізм ініціативного впливу держави на людський капітал створює перспективні можливості для переходу економіки на новий технологічний спосіб виробництва з вищим рівнем ефективності. Наприклад, економіки США, країн ЄС-15, скандинавських країн, Японії та Китаю, що демонстрували високі темпи нарощування інвестицій у людський розвиток, охорону здоров'я, перебува-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ючи в умовах інтелектуальної (інноваційної) конкуренції між економічними системами, змогли забезпечити високі темпи економічного розвитку та запас соціально-економічної міцності [13, с. 8]. Такий «запас міцності» дозволяє країні у періоди рецесії зберігати рівень життя населення, не нижчий від середнього усталеного у країні, а норму прибутку бізнесу – у точці беззбитковості [1, с. 97]. Отже, країни інтегрувалися з орієнтацією саме на процес формування *людського капіталу* як основу забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Питання інтеграційних утворень досліджував представник теорії просторового розміщення, німецький учений В. Лаунхардт, який розробив метод вагового (або локаційного) трикутника для знаходження оптимального розміщення підприємства залежно від вагових співвідношень вантажів та відстаней, на які вони перевозяться [24]. На думку науковця, інтеграційне утворення формується у вигляді трикутника, в центрі якого розміщене базове підприємство, до якого тяжіють інші елементи територіальної системи.

За теорією розміщення промисловості А. Вебера, яка була викладена у праці «Про розміщення промисловості: чиста теорія штандарта (розміщення)», розміщення промисловості визначається трьома «орієнтаціями» [17, с. 39]:

- транспортною (будівництво підприємств здійснюється там, де витрати на транспорт мінімальні);
- робітничою, або трудоресурсною (будівництво підприємств здійснюється у пунктах з найбільш дешевою робочою силою);
- агломераційною (підприємства розміщуються в центрах скупчення інших промислових підприємств, що веде до скорочення витрат на створення транспортних сполучень енергетичного господарства, комунальних об'єктів, тобто всього того, що називається виробничою інфраструктурою).

Основними принципами розміщення промисловості на території регіону за теорією А. Вебера є такі [4]:

- на основі мікроекономічного підходу можна побудувати методологічну схему оптимального рішення щодо розміщення окремих підприємств;
- мінімізація витрат окремого підприємства є головним критерієм його розміщення.

Отже, науковець розглядав інтеграцію на основі об'єднання підприємств, які прагнуть *мінімізувати свої витрати*, тобто основною ознакою формування інтеграційного утворення є витрати на робочу силу, транспортні витрати, виробничі витрати.

А. Льош у своїй праці «Просторова організація господарства» розробив теорію просторової економічної рівноваги [3, с. 40], в якій висунув ідею оптимальної конфігурації районів і побудував абстрактну модель районування території у вигляді стільників. У центрі шестикутника – центральне місце. Кожен район включає інші райони, які мають також форму шестикутника [3, с. 40]. Вчений виділяє різні *рівні інтеграційних утворень*: від найменшого до найбільшого, де кожен наступний рівень поглинає попередній. Він визначає радіус збуту різноманітних товарів, враховуючи при цьому витрати на транспортування та фактор попиту як функцію ціни. Товари з однаковими радіусами реалізації приводять до формування окремої категорії ринків. Ці ринки тісно наближаються один до одного, утворюючи мережу шестикутника, яка покриває всю територію. Таким чином, представлений науковцем шестикутник і являє собою певну інтеграційну систему, що містить у собі сукупність підприємств, які формують ринок товарів та попит на них.

Ж.-Р. Будвіль обґрунтовує полюси зростання як джерела інноваційного і перспективного розвитку, оскільки вони розглядаються не тільки як сукупність підприємств лідируючих галузей виробництва, але й конкретних територій (населених пунктів). Це ж стосується й регіональних полюсів зростання, які обумовлюють набір галузей, що функціонують і розвиваються в урбанізованій зоні і здатні впливати на перспективний роз-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

виток економічної діяльності [18, с. 45–46]. Він запропонував свою класифікацію інтеграційних утворень, яка охоплює [6, с. 90; 15, с. 36–39]:

- дрібні та середні міста, що спеціалізуються на галузях третинного сектору та обслуговують прилеглу сільську місцевість;
- промислові міста середнього розміру з диверсифікованою структурою господарства, що розвиваються за рахунок зовнішніх впливів;
- велику міську агломерацію з розвинутою структурою господарства, яка охоплює пропульсивні галузі, що зумовлює автономність зростання;
- полюси інтеграції, що поєднують кілька міських систем і визначають усю еволюцію просторових структур.

Таким чином, можна говорити про різні *види інтеграційних утворень*, починаючи від *сільських територій* і закінчуючи *великими агломераціями*, кожне з яких може спеціалізуватись на різних видах економічної діяльності та інтегруватись у національну або в міжнародну економічну систему.

П. Потье у теорії осей розвитку акцентував свою увагу на розвитку міських агломерацій, згідно з якою території розташовані між полюсами зростання і є своєрідним інтеграційним утворенням [21], через які проходять різні види економічних потоків, завдяки чому територія стає своєрідною економічною системою.

Проведений аналіз теорій та концепцій міжнародної торгівлі, економічного зростання, розміщення виробництва, просторового розвитку дозволив визначити основні засадничі принципи участі територій в інтеграційних процесах. До них, зокрема, належать принципи: відкритості територіальної економічної системи; цілісності територіальної системи; синергійності елементів економічної системи; забезпечення спеціалізації економічної системи; забезпечення конкурентних позицій території; формування людського капіталу території.

Зважаючи на це, основними чинниками, що сприяють інтеграційним процесам територіальних економічних систем, є:

- наявність тісних зв'язків між різними елементами системи, зокрема підприємствами різних форм власності та видів економічної діяльності, інтереси яких тісно переплітаються;
- спільність проблем соціально-економічного розвитку територій;
- однаковий (схожий) рівень спеціалізації економіки регіону;
- спільні пріоритети соціо-еколого-економічного розвитку територій;
- високий ступінь демографічного взаємовпливу, який зумовлює щільність соціальних контактів [5, с. 18];
- подібність (можливо і єдність) етноісторичних традицій та конфесійної ситуації [20].

Розглядаючи економічні течії, можна спостерігати наявність різних видів інтеграційних утворень, від найменших, які представлені сільськими територіями, до найбільших – у вигляді об'єднаних міських агломерацій. У науковій літературі висвітлюються питання дослідження видів інтеграційних утворень, однак і досі немає узагальненої їх типології, що вимагає більш детального дослідження для їх систематизації, узагальнення та синтезу.

У ринкових умовах підґрунтям економічної інтеграції є прямі економічні зв'язки на рівні первинних суб'єктів економічної діяльності, які, розвиваючись, забезпечують поступове об'єднання господарств [5, с. 16]. Лише за наявності тісних економічних зв'язків між різними елементами (територіальними суб'єктами господарювання, підприємствами тощо) територіальної системи можлива внутрішня інтеграція. Інші науковці виділяють міжтериторіальну або міжрегіональну інтеграцію чи співробітництво як передумови забезпечення інтеграційного процесу. Міжтериторіальне співробітництво означає будь-яку взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

між територіальними общинами та органами влади двох або більше договірних сторін, включаючи укладання між територіальними общинами та органами влади інших держав угод про співробітництво [16].

Поняття транскордонного співробітництва, яке є значно ширшим за міжрегіональне, у своїх роботах розглядає Н. Мікула. Науковець тлумачить його як співпрацю суміжних територій сусідніх держав, де визначальним є наявність кордону між співпрацюючими територіями [12, с. 13].

Вагомий внесок у процеси забезпечення інтеграції економічних систем внесла І.З. Сторонянська, яка розглядає міжрегіональну економічну інтеграцію як процес зближення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб'єктів господарювання двох і більше регіонів, що перетворює їх на цілісний господарський механізм, на міжрегіональну економічну систему [19, с. 17].

Представник школи регіональної економіки В.К. Євдокименко інтерпретує міжрегіональну економічну інтеграцію як процес поглиблення різноманітних виробничо-ресурсних взаємозв'язків між суб'єктами регіональної економіки на умовах взаємовигідності. При цьому науковець виділяє інтеграцію на рівні органів влади і на рівні підприємств [5, с. 19].

Таким чином, за рівнем інтеграції виділяють внутрішньорегіональну (внутрішньотериторіальну), міжрегіональну (міжтериторіальну), транскордонну та міжнародну інтеграцію.

Інші вчені розглядають інституційний тип інтеграції, зважаючи на те, що ініціаторами зазвичай виступають державні структури окремих регіонів. При цьому виокремлюють [10, с. 34]: горизонтальну інтеграцію – передбачає об'єднання підприємств, що діють в одній галузі, на одному галузевому ринку; вертикальну інтеграцію – об'єднання компаній, які функціонують у різних галузях, але пов'язані між собою послідовними стадіями виробництва або обігу.

За сферою інтеграційних процесів пропонується виокремити виробничу, інноваційну, зовнішньоекономічну та інституційну інтеграцію.

Обґрунтування теорій та концепцій, синтез підходів до дослідження видів інтеграції дозволяє розробити типологію інтеграційних утворень територіальних систем за різними ознаками (табл.).

Таблиця

Типологія інтеграційних утворень територіальних систем

Класифікація інтеграції	Типи інтеграції	Характеристика інтеграції	Представники наукового підходу
1	2	3	4
За рівнем	Внутрішньорегіональна (внутрішньотериторіальна)	Інтеграція суб'єктів господарської діяльності у межах одного регіону (або на одній території)	Мікула Н.А., Сторонянська І.З., Євдокименко В.К.
	Міжрегіональна (міжтериторіальна)	Інтеграція між суб'єктами господарської діяльності різних територіальних утворень (регіонів)	
	Транскордонна	Інтеграція між суб'єктами господарювання суміжних територій сусідніх держав	
	Міжнародна	Інтеграція між суб'єктами господарської діяльності різних держав	
За напрямом	Горизонтальна	Передбачає об'єднання підприємств, що діють в одній галузі, на одному галузевому ринку	Євдокименко В.К.
	Вертикальна	Об'єднання компаній, які функціонують у різних галузях, але пов'язані між собою послідовними стадіями виробництва або обігу	

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл.

1	2	3	4
За сферою	Виробнича	Об'єднання суб'єктів господарської діяльності у сфері виробництва конкурентоспроможної продукції	Авторський підхід
	Інноваційна	Об'єднання зусиль суб'єктів господарювання під час створення інновацій, ноу-хау, промислових зразків, винаходів тощо	
	Зовнішньоекономічна	Об'єднання зусиль суб'єктів господарювання щодо виходу на зовнішні ринки	
	Інституційна	Сфера об'єднання, за якої ініціатором інтеграції виступають державні органи управління	
За формою	Картель	Договірне об'єднання підприємств переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності – регулювання збуту виготовленої продукції	Євдокіменко В.К.
	Концерн	Форма статутних об'єднань підприємств, що характеризується єдністю власності й контролю	
	Консорціум	Вид об'єднання, куди може входити промисловий і банківський капітал з метою реалізації масштабних програм	
	Корпорація	Товариство, спілка, сукупність осіб, об'єднаних на основі виробничих, наукових та комерційних інтересів	
	Синдикат	Організаційна форма існування різновиду картельної угоди, що передбачає реалізацію продукції учасників через створений спільний збутовий орган або збутову мережу одного з учасників об'єднання	
	Спільні підприємства	Спільна підприємницька діяльність кількох партнерів, у т. ч. партнерів з різних країн, спрямована на кооперацію у сфері виробництва, інвестиційної діяльності, збуту товарів	
	Трест	Монополістичне об'єднання підприємств, що раніше належали різним підприємцям, у єдиний виробничо-господарський комплекс	
	Фінансова група	Форма співробітництва між суб'єктами господарювання для акумуляції обігових коштів, прискорення взаємних розрахунків фінансового капіталу з метою стабілізації промислового виробництва	
Холдинг	Специфічна організаційна форма об'єднання капіталів: інтегроване товариство, що безпосередньо не здійснює виробничу діяльність, а використовує свої кошти для придбання контрольних пакетів акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого об'єднання		
За просторовим охопленням	Кластер	Група географічно близьких і взаємопов'язаних організацій, що діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну	Євдокіменко В.К.
	Єврорегіон	Форма співробітництва між органами місцевої влади адміністративно-територіальних одиниць різних держав	
	Спеціальна (вільна) економічна зона	Територія, на якій запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб	
За умовами досягнення	Ефективна	Інтеграція дозволяє забезпечити приріст ВВП	Авторський підхід
	Неефективна	Інтеграція не забезпечує позитивний приріст ВВП	
За інтенсивністю	Високого рівня	Передбачає високий рівень інтеграції	Авторський підхід
	Низького рівня	Передбачає низький рівень інтеграції	

Джерело: складено автором на основі [12, с. 13; 19, с. 17; 5, с. 16–19].

Наведена типологія інтеграційних утворень територіальних систем дозволяє зробити висновок про те, що її слід розглядати комплексно, де кожна з ознак доповнює характеристики інтеграції та стане передумовою регулювання процесів конвергенції та інтеграції відповідних територій.

Висновки та пропозиції. Отже, важливою складовою розвитку територіальної економічної системи є інтеграційні процеси як у межах країни, так і на міжнародному рівні, оскільки сприяють вирівнюванню економічного розвитку територій, розбудові соціальної сфери, вирішенню багатьох екологічних проблем. Водночас міжнародні інтеграційні процеси позитивно впливають на політичні відносини між країнами, активізуючи міжнародне співробітництво, зміцнюючи культурні зв'язки, пом'якшуючи візовий режим, що в цілому сприяє забезпеченню збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку територіальних систем, а вибір напрямів спеціалізації, сфер, глибини інтеграції як складових національної концепції інтеграції повинен зумовлюватися винятково територіальними та національними інтересами.

Список використаних джерел

1. *Адрианов В. Д.* Эволюция основных концепций регулирования экономики от теории меркантилизма до теории саморегуляции : монография / В. Д. Адрианов. – М. : Экономика, 2008. – 326 с.
2. *Бек У.* Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек ; [пер. з нім. О. Юдіна]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
3. *Бутов В. И.* Основы региональной экономики : учеб. пособие / В. И. Бутов, В. Г. Игнатов, Н. П. Кетова. – М. : Ростов-на-Дону, 2001. – 448 с.
4. *Вебер А.* Теория размещения промышленности / А. Вебер. – М., 1926. – 310 с.
5. *Євдокименко В. К.* Особливості регіонального регулювання економічної інтеграції : монографія / В. К. Євдокименко, І. В. Яскал. – Чернівці : Прут, 2011. – 256 с.
6. *Заблоцький Б. Ф.* Регіональна економіка : навч. посіб. / Б. Ф. Заблоцький. – Львів : Новий світ-2000, 2007. – 548 с.
7. *Ковальська Л. Л.* Територіальна організація роздрібної торговельної мережі: оцінка та механізми забезпечення її раціональності : монографія / Л. Л. Ковальська, О. Ю. Чужкова. – Луцьк : ЛНТУ, 2011. – 216 с.
8. *Крауч К.* Постдемократія / К. Крауч ; пер. з англ. Н. В. Эдельман. – М. : Высшая школа экономики, 2010. – 192 с.
9. *Кругман П. Р.* Международная экономика. Теория и политика : учебник для ВУЗов : пер. с англ. / П. Р. Кругман, М. Обстерфельд. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
10. *Лопатинський Ю. М.* Трансформація аграрного сектору: інституційні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.
11. *Міжнародна торгівля* / А. П. Румянцев, А. І. Башинська, І. М. Корнилова, Ю. В. Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
12. *Мікула Н.* Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
13. *Москаленко О. М.* Випереджаючий економічний розвиток: теоретико-інституціональні засади і проблеми реалізації в Україні / О. М. Москаленко // Економіка України. – 2014. – № 8 (633). – С. 4–18.
14. *Мочерний С. В.* Світове господарство в умовах глобалізації : монографія / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 200 с.
15. *Павленко В. П.* Управління регіональним розвитком в умовах перехідної економіки України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / В. П. Павленко. – К., 2006. – 198 с.
16. *Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або органами влади [Електронний ресурс].* – Страсбург, 1998. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520.
17. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник* / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 988 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

18. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка* : підручник / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін. ; за заг. ред. С. І. Дорогунцова. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2007. – 992 с.

19. *Сторонянська І. З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку* / І. З. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 392 с. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

20. *Сторонянська І. З. Організаційно-економічні основи міжрегіонального співробітництва прикордонного регіону (на прикладі Західного регіону України)* : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / І. З. Сторонянська. – Львів, 2002. – 20 с.

21. *Челноков И. В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона* / [И. В. Челноков, Б. И. Герасимов, В. В. Быковский] ; под науч. ред. Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 112 с.

22. *Шаров О. М. Вихід з кризи: уроки «плану Маршалла» та перспективи для України* / О. М. Шаров // Економіка України. – 2014. – № 12 (637). – С. 20–28.

23. *Шніцер М. Порівняння економічних систем* : [пер. з англ.] / М. Шніцер. – К. : Основи, 1997. – 519 с.

24. *Launhardt W. Die Bestimmung des Zweckmassigsten Standort Einer Gewerblichen Anlage* // Zeitschrift des Vereins der Deutscher Sngeniers. – 1982. В. XXX. – № 3.

25. *Martin R. EMU versus the regions? Regional convergence and divergence in Euroland* / R. Martin // Journal Economic Geograpy. – 2001. – № 1. – P. 51–80.

26. *Streeten P. Economic Integration Aspects and Problems* / P. Streeten [Second Revised and Enlarged Edition]. – Leyden, 1964. – P. 16–17.